

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SIMPOZIONUL NAȚIONAL „CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU” Ediția a IV-a

(Tîrgu Mureș, 19–22 septembrie 2019)

OANA VASILESCU

Simpozionul Național *Constantin Rădulescu-Motru*, ca manifestare științifică anuală a Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, a ajuns, în toamna anului trecut, la cea de-a IV-a ediție. Alături de Simpozionul național *Constantin Noica* (ajuns la cea de-a IX-a ediție în 2019), aceste conferințe anuale reprezintă, poate, unele dintre cele mai interesante și mai de anvergură evenimente științifice organizate de Institut.

Păstrându-se tradiția inaugurată în urmă cu patru ani, manifestările simpozionului dedicat patronului spiritual al institutului nostru (filosoful Constantin Rădulescu-Motru) s-au desfășurat tot la Târgu Mureș. Sub egida Academiei Române, evenimentul din toamna anului trecut a avut ca organizatori (pe lângă, firește, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române) Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu Mureș, Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie (UMFST) din Târgu Mureș, Societatea scriitorilor mureșeni și, nu în ultimul rând, primăria municipiului Târgu Mureș. Au mai fost implicate direct în calitate de gazde, ca de fiecare dată, Editura Ardealul din Târgu Mureș și Studioul de radio Târgu Mureș, în a cărui sală s-au și ținut comunicările științifice ale Simpozionului. Au mai fost coopțați, în calitate de parteneri media, Televiziunea Română din Târgu Mureș și ziarul „Cuvântul Liber”.

Prima zi a Simpozionului (joi, 19 septembrie 2019) a fost rezervată primirii și cazării invitaților participanți la evenimente la Hotel Tineretului și în camerele de oaspeți ale UMFST, în vreme ce ultima zi (duminică, 22 septembrie 2019) a fost dedicată vizionării expoziției de ediții ale operei lui Constantin Rădulescu-Motru, precum și (re)descoperirii principalelor obiective culturale și turistice ale Municipiului Târgu Mureș – periplu care a și închis, de altfel, seria de evenimente ale Simpozionului Constantin Rădulescu-Motru, ediția a IV-a.

Sesiunile de comunicări științifice propriu-zise s-au desfășurat pe parcursul a două zile pline (20 și 21 septembrie 2019). Programul zilei de vineri, 20 septembrie,

este, în mare parte, și programul primei zile a comunicărilor științifice, care sunt precedate, conform tipicului și tradiției, de alocuțiunile introductive ale celor mai de seamă invitați, susținute fix de la ora 10.30 în Sala Mare a Studioului de Radio din Târgu Mureș.

Dintre cei care au rostit cuvinte alese și foarte potrivite evenimentului deosebit la care am fost cu toții parte, nu putem să nu îi amintim aici pe academicianul Alexandru Surdu, președintele Secției de Filosofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie a Academiei Române, directorul Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”, președinte de onoare al simpozionului, pe academicianul Alexandru Boboc, pe prof. univ. Leonard Azamfirei, rectorul UMFST, pe prof. univ. Călin Enăchescu, prorectorul aceleiași universități din Târgu Mureș, pe prof. univ. Mircea Buruian, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, pe conf. univ. Giordano Altarozzi, decan al Facultății de științe și litere din cadrul UMFST (Târgu Mureș). Această deschidere oficială și solemnă a fost moderată de CS I, lect. univ. Eugeniu Nistor, președintele executiv al acestui proiect cultural.

După o scurtă pauză de cafea, sesiunea propriu-zisă de comunicări științifice a acestei zile, partea I, a început la ora 12.00. Sesiunea a fost moderată de academicianul Alexandru Surdu, iar cei care au prezentat comunicări sunt cu precădere cercetători și colaboratori ai Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române.

Seria de conferințe a fost deschisă cum nu se poate mai nimerit de academicianul Alexandru Boboc, decanul de vârstă al cercetării filosofice românești, care, la cei aproape 90 de ani de viață și aproape 70 de ani dedicați studierii și predării filosofiei (în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din București), a propus o inedită paralelă ideatică între filosofia kantiană și unele elemente ale gândirii lui C. Rădulescu-Motru. Grație culturii (nu numai) filosofice deosebite și îndelungatei sale experiențe de predare, profesorul Alexandru Boboc încearcă nu mai puțin decât o cuprindere, într-un arc peste timp, a gândirii moderne, în concepte-paradigmă (rațiune, metodă, adevăr, valoare) care centrează creația științifică și teoretico-filosofică, având semnificația de fenomen cultural hotărâtor în afirmarea modernității în cultura europeană. Gândirea modernă străbate un drum destul de lung, propunându-se prin dimensiunea *raționalității*, un generic pentru facultățile de cunoaștere: *intelect*, *rațiune*, *spirit* – acestea având funcția de a întemeia, de a da *rațiunea de a fi* a ceea ce avem în ordinea cunoașterii, acțiunii și creației. Definirea mai exactă a raportului dintre *sensorial* și *logic*, *rațional* în cunoaștere o aflăm încă la marii raționaliști (Descartes, Spinoza, Leibniz), cu toate că în denumirea facultății de cunoaștere ei folosesc fie *intelect*, fie *rațiune*. Aceasta până la Kant, care introduce deosebirea de esență (de „natură”) dintre *sensibilitate*, *intelect* (*Verstand*) și *rațiune* (*Vernunft*). Este vorba, în primul rând, despre mutarea de la *experiență* la „condițiile experienței”, dar nu numai ale experienței în genere, ci, în principal, ale experienței științifice. Kant aduce o nouă ordine a facultăților de cunoaștere, marcând hotărât deosebirea de natură funcțională dintre ele: natura noastră este astfel făcută încât *intuiția* nu poate fi niciodată altfel decât sensibilă, adică nu poate conține decât modul în care suntem afectați de obiecte, în vreme ce capacitatea de *a gândi* obiectul intuiției sensibile este dată de *intelect*.

Intelectul însuși își are astfel limitele sale, în măsura în care tot ceea ce intelectul scoate din el însuși, fără a împrumuta din experiență, nu îi poate servi totuși în alt scop decât la folosirea experienței, căci intelectul nu poate face *a priori* niciodată mai mult decât să anticipeze forma unei experiențe posibile în genere. Nici *Rațiunea*, care în cunoaștere nu este „constitutivă”, ci numai „regulativă”, nu ne învață să cunoaștem prin toate principiile ei *a priori* nimic altceva decât obiecte ale experienței posibile și despre acestea nimic mai mult decât poate fi cunoscut prin experiență. Dar această îngrădire nu împiedică rațiunea să ne călăuzească până la *limita* obiectivă a experienței și anume până la relația ei cu ceva ce nu este el însuși obiect al experienței. Se anunță astfel o posteritate semnificativă a marilor creații teoretice din filosofia modernă sub semnul „Rațiunii” care, dincolo de formele diferite ale cuprinderii în sisteme de gândire, rămâne un concept-paradigmă în reconstrucțiile filosofice ale secolelor următoare. Are loc treptat, încă de la romantici și de la Schopenhauer, fenomenul numit „pluralizarea rațiunii”. Nu este vorba însă despre o multiplicare structurală, întrucât *ratio* rămâne ca *raționalitate* în diversele forme ale înțelegerii termenului de „rațiune”. „Pluralizarea” este funcțională, în funcție de contextul istoriei culturii și, bineînțeles, de concepția pe care o propun diferiți filosofi. Exemplul îl dăduse tot Kant, cu deosebirea instituită între „rațiunea pură teoretică” și „rațiunea pură practică”, precizând că, în cel din urmă caz, este vorba despre o nouă „întrebuințare” (Gebrauch) a rațiunii (Vernunft), anunțând totodată „primatul rațiunii practice”. Kant declanșa astfel prima critică (de fond) a modernității și deschidea calea unei abordări a *raționalității ca raționalitate*, consacrand ceea ce adusesse gândirea modernă (prin empirism, dar și prin raționalism) ca *formă pozitivă* a raționalității (de fapt, raționalitatea științifică) și ceea ce propunea criticismul însuși ca alte „tipuri” de raționalitate: a teoretico-valabilului, a acțiunii și a creației. Numai aparent scăpate de sub „cârmuirea” (formularea lui Kant) *rațiunii*, sfera practicului („filosofia practică”) și a sentimentului se propune însă valoric-valabil, cu deschiderea spre reconstrucția teoretico-metodologică în etică, în estetică, în filosofia culturii. Kant anunța chiar mai multe *tipuri* de raționalitate, precum „rațiunea tehnică” sau „rațiunea istorică”, într-o sistematică filosofică ce rămâne una dintre cele mai reușite configurări valorice ale *modernității* culturii europene, sesizată îndeosebi după ce Max Weber a introdus o dezbatere specifică despre *raționalitate și raționalizare*. Astăzi însă, mai mult ca oricând, se pune problema (re)considerării tradiției într-o nouă încercare de readucere a unor „permanente” din ceea ce s-a numit „moștenirea spirituală a Europei” în orientarea spre viitor și, contrar viziunii europocentriste, spre *celălalt*, spre pluralitatea lumilor. Așadar, un „spirit european” trebuie format treptat și numai astfel se vor așeza toate: tradiția și contemporaneitatea, universalitatea și specificitatea, unitatea și diversitatea ș.a. Dar această înțelegere își asociază o înaltă conștiință a timpului, o conștiință istorică. Fără unitate cu istoria *noastră*, totul rămâne suspendat în căutări ce afectează adesea mersul normal al acestei istorii. Poate că învățăm ceva de la felul în care s-au armonizat, într-o pluralitate sui generis, *raționalitatea științifică* (cea mai favorizată de istorie în condițiile înnoirilor tehnice și civilizatorii) cu alte tipuri de raționalitate, armonizare în care rațiunea considerată ca raționalitate nu mai angajează doar opoziția, ci și complementaritatea perspectivelor și

a modelărilor, în funcție de noile experiențe ale vieții științifice și istorice. Oricum, trebuie să ne obișnuim cu faptul că modernitatea trăiește în „postmodernitate”, că este în „spiritul timpului” și să înțelegem raționalitatea și prin *tipurile* de experiență (a științei, a artei, a tehnicii, a istoriei ș.a.). Ceea ce conduce la un concept de știință definit în teoria reconstruită modern a științei înseși – concept mult mai larg decât cel de *scientia* conținut în *scientism*: și aceasta pentru că proiectata teorie a științei ar trebui să mai cuprindă, în afară de scientism, și hermeneutica și critica ideologică. Aceasta ar fi însă o temă de tratat mai amplu, menționarea de aici fiind doar un îndemn spre o mai bună cunoaștere a epocii noastre, deosebită cumva de chiar tradiția ei europeană, dar care nu se poate lipsi de marile înfăptuiri teoretico-filosofice și culturale în genere din epoca numită adesea „vârsta rațiunii”. Căci nici o „critică a modernității” nu trebuie să uite ceea ce a fost și este „modernitatea” ca semnificație și valoare în universul culturii, unde, pentru om, timpul însuși, venit prin „vârste”, este orizontul căutării unui sens al vieții.

Dintre cercetători, CS I Marius Dobre (coordonatorul sectorului de logică și ontologie din cadrul Institutului de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române) a susținut, cu o argumentare solidă și convingătoare, necesitatea și „actualitatea” (pentru fiecare epocă în parte) dezbaterii referitoare la „principiul specializării”. La o privire superficială, problema specializării, a competenței în context social și economic, ar putea părea una banală, omenirea având încă de la începuturi să-și dea seama că, pentru eficientizarea rolurilor sociale, ar fi necesară o împărțire a sarcinilor în societate. Astfel încât, intervenția filosofiei în dezbaterile diviziunii muncii ar părea inutilă și poate chiar caraghioasă într-o problemă ce pare rezolvabilă și rezolvată ușor în practică. Totuși, încă din Grecia antică această chestiune a intrat în discuția filosofică. Socrate a fost primul filosof care a atras atenția cu insistență asupra respectării principiului specializării, invocându-l chiar și la propriul proces ca argument în apărarea sa. Platon a continuat pe această cale nu doar în lupta lui contra sofistilor, ci, mai mult, punând principiul specializării la baza organizării cetății sale ideale. Cercetându-i competențele, Platon îl vede pe sofist fie ca pe un vânător de câștig prin intermediul educației vândute tinerilor bogați, ca pe un negustor de învățătură prin răspândirea informațiilor din diferite arte și discipline, fie ca pe un profesionist al contradicției prin promovarea artei de a fi capabil de a răspunde contradictoriu la orice (conform principiului sofist că adevărul este relativ). În dialogul *Republica*, credința în eficiența specializării îl va conduce pe Platon la fundamentarea cetății ideale pe acest pilon; oamenii vor îndeplini un rol în cetate conform priceperii lor, conform statutului lor bine precizat: agricultorul va face agricultură, negustorul negustorie, soldatul va apăra cetatea etc., iar filosofii, cei mai elevați fii ai cetății, vor conduce cetatea (idee care, după cum se știe, va atrage mai târziu multe critici). Mai aproape de zilele noastre, teoria specializării a fost revalorificată de logicianul J.M. Bochenski. Elaborând o teorie logică asupra autorității, Bochenski discută alături de autoritatea deontică (concept deja analizat în logica deontică a timpului) și despre autoritatea epistemică. În logica lui Bochenski, autoritatea este o relație cu trei termeni instituită între un purtător de autoritate, un subiect al autorității și un domeniu în care purtătorul este o autoritate pentru subiect. În ceea ce privește distincția dintre

autoritatea deontică și cea epistemică, autoritatea deontică este autoritatea celui care comandă, dă ordine, directive subiectului, în timp ce autoritatea epistemică este autoritatea celui competent, expert, specialist, care oferă informații subiectului. Astfel, ofițerul este o autoritate deontică pentru soldat; profesorul de fizică este o autoritate epistemică pentru elev în domeniul fizicii. Cele două autorități pot coincide, după cum se poate lesne observa: ofițerul este și o autoritate deontică, poate da ordine soldatului, dar și una epistemică, poate oferi informații de încredere în domeniul militar. În orice caz, nu există autorități universale, trebuie respectat domeniul autorității; ofițerul nu poate da ordine sau informații oricui, ci numai celui pe care îl are în subordine. Deși există savanți foarte respectați ce par autorități în mai multe domenii, nici măcar ei nu-și pot depăși aria de competență, altfel petrecându-se un abuz de autoritate. Fizicianul rămâne un specialist în domeniul fizicii și atât. Deci, așa cum se vede, teoria lui Bochenski asupra autorității (mai ales în punctul referitor la autoritatea epistemică) întemeiază teoria diviziunii muncii. Constantin Rădulescu-Motru, subliniind că munca are un rol decisiv în „înălțarea” omului în istorie de la starea de natură la starea de personalitate (concept central în filosofia profesorului, după cum se știe) va respecta implicit principiul specializării. Omul se fixează pe o profesie și se va dezvolta doar pe această direcție, chiar dacă uneori prestează activități străine de profesia sa (cum ar fi cel ce devine politician, spre exemplu, venind dinspre altă profesie).

O comunicare interesantă a avut CS III dr. Mihai Popa. În „Morală omului de creație în *Personalismul energetic*”, acesta examinează condițiile de ordin etic ale creatorului, așa cum apar acestea în lucrarea lui Constantin Rădulescu-Motru. Ritmul istoric este o realitate conceptualizată sub forma ciclurilor, având ca model ciclul cosmic sau ciclul organic, biologic; modelele temporale s-au diversificat în secolul al XIX-lea (secolul posthegelian, al dialecticii), când s-au dezvoltat și teoriile științifice asupra istoriei. Modelele ciclice includ, în circularitatea devenirii universale, ritmuri și deveniri periodice, atât naturale, cât și sociale (istorice). Științele și filosofia dezvoltate la noi, începând de la Cantacuzino Stolnicul și Dimitrie Cantemir, continuând cu majoritatea istoricilor și teoreticienilor fenomenelor sociale din secolul al XIX-lea, în special prin sistemele filosofice ale lui Vasile Conta și A. D. Xenopol, până la Vasile Pârvan, Constantin Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, Gh. I. Brătianu au făcut din ritm și serii categorii ale devenirii ce au fost continuate în perioada interbelică. „Soluțiile istorice”, ca modele de rezolvare a unor probleme sociale, au fost „verificate” în timp, sunt rezultate ale vârstelor lungi sau ritmurilor de lungă durată, care pun în legătură formele social-istorice aparent fără nicio legătură în devenirea istorică generală, dar a căror *cronotropie* este evidentă și substanțială atât în marile centre de cultură, cât și la periferie. Există o tendință de sincronizare generală atunci când o civilizație își impune „punctul de vedere” fundat pe o structură politică și economică destul de coerentă, dar care nu poate rezista fără un set de valori culturale bine definit. În desfășurarea acestor adevărate „sinonimii” culturale se poate integra fiecare societate, dar nu trebuie ignorate semnificațiile propriilor valori și creații prin care orice cultură își definește existența. Istoria nu este o structură unică, ci una care se diferențiază și integrează, iar

jocul determinismelor în sincronizarea civilizației trebuie să împlinească propriile ritmuri de creștere.

CS III dr. Henrieta Anișoara Șerban a susținut, în comunicarea sa intitulată *Etnicul românesc – naționalism și spiritualitate*, că „românismul”, ca parte a unei concepții filosofice globale, nu poate fi separat de contextul filosofico-psihologic privind „personalitatea energetică” și „vocația”, dezvoltat de gânditor. Totodată, românismul nu este atât o pledoarie pentru naționalism, cât pentru necesitatea unui program național de dezvoltare și modernizare pe multiple planuri. În lucrarea *Românismul*, Constantin Rădulescu-Motru avea să dovedească faptul că în creația originală a gândirii continuată cu perseverență și demersurile de cunoaștere și într-o raportare științifică la realitate avem singura fundație durabilă pe care se clădește dezvoltarea socio-economică reală. În acest sens, *Românismul* marchează o primă preocupare fundamentată pentru dezvoltare durabilă în România. În consecință, dacă în filosofia lui Constantin Rădulescu-Motru ființa umană este o personalitate, iar această personalitate este rezultanta unei direcții evolutiv energetice, și atunci, ființa umană este o personalitate corectă și plenar dezvoltată numai ca „situație” corectă, urmând acele direcționări „naturale”, acele determinații energetice și psihologice care se dovedesc a fi și morale și spirituale, care conduc la realizarea „personalității energetice” (*Personalismul energetic*), precum și a „vocațiilor” individuale (*Vocația*), de a căror realizare este pe de o parte, dovedită, iar, pe de altă parte, indisolubil legată.

O altă contribuție aparține cercet. asoc. dr. (în filologie și în filosofie) Oana Vasilescu, bibliotecara Institutului „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române. Aceasta a argumentat în legătură cu importanța conceptului de vocație în zestrea ideatică a *Personalismului energetic* și a propus o perspectivă inedită asupra temei, în măsura în care a reușit să pună în evidență o surprinzătoare (la prima vedere) corespondență între, pe de o parte, maniera în care omul de vocație își poate atinge potențialul de umanitate și de performanță (înțeleasă în termeni de competență actualizată) în timpul și la locul potrivite și, pe de altă parte, modalitatea așa-zicând *maieutică* (originar socratică, dar recuperabilă și dinspre alte orizonturi de reconfigurare filosofică) de *autocunoaștere* și de *autodesăvârșire* (realizare de sine ca om).

Dinspre zona psihologiei, arie unde C. Rădulescu-Motru și-a dat măsura staturii de deschizător de noi orizonturi în cercetarea românească, au comunicat, printre alții, CS II conf. univ. Bogdan Danciu, pe o temă referitoare la unele *Contribuții ale lui C. Rădulescu-Motru la dezvoltarea psihologiei muncii*. În aceeași perspectivă, de aducere la lumină a noi posibilități teoretice roditoare, care își au obârșia în cercetările autorului *Personalismului energetic*, CS II Mihai Ioan Micle a vorbit despre anumite *Elemente de psihologie judiciară la C. Rădulescu-Motru* (titlu pentru o cercetare dezvoltată de vorbitor în colaborare cu CS III Doina Săucan și cercetător asociat dr. Gabriel Oancea). Această a doua zi a simpozionului s-a încheiat cu o festivitate de decernare a unor premii și diplome de excelență celor mai de seamă participanți, care au avut contribuții notabile la descoperirea, promovarea și continuarea cercetărilor lui Constantin Rădulescu-Motru.

În comunicarea sa intitulată *De la metafizica sufletului la psihotehnică*, CS III dr. Marian Nencescu a făcut referire la primele concluzii ale experimentului de studiere

pe baze și cu instrumente științifice a „inteligenței la români”, publicate de Rădulescu-Motru în 1948. Cercetarea, prima de la noi de acest gen, nu mai pornea de la însumarea „reflecțiilor” de natură morală, ci viza „descifrarea caracterelor corporale și sufletești ale colectivității românești”, pe baza aplicării „metodei experimentale și a măsurătorii directe”. Experimentul științific, derulat pe o perioadă de mai bine de 10 ani de Laboratorul de psihologie experimentală al Universității bucureștene, a cuprins un lot de 143.857 de indivizi, cărora li s-au aplicat *teste psihologice* pentru a determina *tipul de inteligență la români*. Dintre subiecți, aproape 60.000 au fost elevi, inclusiv ucenici, dar și absolvenți. Interesante sunt, de pildă, *tipurile* de inteligență preponderente în mediul românesc. Au fost avute în vedere în mod prioritar calitatea și viteza inteligenței, plecând de la premisa că cei care gândesc *lent* nu gândesc, obligatoriu, și *prost*. Rezultatele studiului conduc la ideea că în mediul preponderent românesc gradul de inteligență și rapiditate a gândirii variază în jurul cifrei de 50%, dominând tipul „normal ca inteligență și rapid în gândire”. De asemenea, în principalele medii profesionale, domină indivizii *normali*. Semnificativ, atrage atenția C. Rădulescu-Motru, aceste rezultate trebuie corelate și cu alte aspecte care țin, spre exemplu, de *relief*, de sol ori de altitudine. Pretutindeni, însă, întâlnim atât indivizi „excepționali”, dar și indivizi sub linia inferioară a inteligenței. Motivele degradării sunt determinate mai puțin de condițiile geografice, cât mai ales de cele sociale neprielnice (alcoolism, subnutriție, etc.). Materialul, brut și provizoriu, impune și câteva *explicații*. Existența individuală este determinată de diverși factori (geografici, sociali, medicali); dar la momentul apariției acestui studiu nu se putea vorbi cu certitudine despre un criteriu *biotipologic* imbatabil. Rezumând, problema *psihotehnicii* despre care vorbea Rădulescu-Motru nu reprezintă doar o nevoie a școlii românești (valabilă și astăzi), cât o soluție la dezideratul, mereu amânat, al armonizării sufletului național cu școala în particular și cu sistemul de educație în general.

Ziua de 21 septembrie (cea de-a treia zi a simpozionului, dar a doua în ceea ce privește strict desfășurarea lucrărilor și a dezbaterilor științifice) a avut drept cadru spațiul pus la dispoziție de Editura Ardealul. Moderatorul acestei sesiuni de comunicări a fost CS I lect. univ. Eugeniu Nistor, cel care a și deschis lucrările cu o comunicare intitulată *Ioan Maiorescu, Titu Maiorescu și descendenții „maiorescieni”*. L-a urmat la pupitru, din partea UMFST, lect. univ. Marius Pașcan (actual deputat), cu un titlu ce dezvăluie o latură mai puțin cunoscută a influentului filosof român: *Constantin Rădulescu-Motru – profesor de doctrine politice*.

Această ultimă zi a sesiunilor științifice a fost încheiată cu două intervenții ale unor participanți mai puțin cunoscuți, dar foarte apreciați la Târgu Mureș: prof. dr. Constantin Nicușan (de la Gimnaziul Nicolae Bălcescu), care a susținut comunicarea intitulată *Politică și politicianism în accepția lui C. Rădulescu-Motru* și dr. Mihai Suciuc, jurnalist, care s-a referit la *Satul românesc transilvan după „saltul” interbelic*. Acesta argumentează că în atenția psihologului C. Rădulescu-Motru stă *majoritatea* poporului român, nu individul. Și cum, la vremea cercetării și a elaborării concluziilor, majoritatea românilor o constituiau țărani, locuitori ai satului și lucrători ai pământului, de care erau legați indisolubil, dându-le nume ocupației (nu ar fi chiar greșit să fie

numită „profesie”) și înțeles țării, țăranul-sătean devine referent, țara și țarina având aceeași rădăcină lexicală. Numai că, spre deosebire de abordarea elogioasă a unor mari creatori, precum Liviu Rebreanu sau Lucian Blaga, fixând țăranul în aură luminoasă în variantă afectivă, omul de știință îl situează într-o lumină care nu exclude nici umbra, nici clar-obscurul. Nu este vorba despre o lipsă de respect, ci mai degrabă despre regret și compasiune. Constantin Rădulescu-Motru considera că este sigur de viitor numai poporul care își descoperă finalitatea spirituală, adică acele condiții prielnice pentru munca și pentru dezvoltarea sufletească a majorității membrilor săi. Prin urmare, important este să ne valorificăm potențialul și să știm ce vrem, atât ca indivizi, cât și ca popor, rămânând atașați valorilor certe care ne-au asigurat identitatea și continuitatea.